

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Зуєва В.О. (м. Запоріжжя)

Анотація

В статті дається аналіз механізмів забезпечення сталого економічного розвитку, регіональних інтеграційних процесів, що сприятимуть входженню України у єдиний загальноєвропейський простір.

Ключові слова

СТАЛИЙ РОЗВИТОК, ПОЛІТИЧНА РЕГІОНАЛІСТИКА, СТАБІЛЬНІСТЬ, ЦІЛІСНІСТЬ, ПОЛІТИЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ, МОДЕРНІЗАЦІЯ, ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ, РЕГІОНАЛІСТИКА, РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА

Вступ

Актуальність теми дослідження в тому, що зміни останніх років, перехідний характер та несталість політичної системи сучасної України обумовлюють необхідність наукового осмислення механізмів і способів трансформації суспільного ладу – як у відповідному теоретичному контексті, так і в умовах політичного процесу, що розгортається. Особливу увагу привертає забезпечення розвитку регіональних інтеграційних процесів, що є необхідною умовою політичної стабільності українського суспільства.

Проблема стабільності політичних систем на регіональному рівні завжди знаходиться у фокусі наукових і політичних дискусій. Стабільність одвічно трактувалася як усталеність, стан рівноваги, сталість, непохитність. Але зі зміною методологічної бази (наприклад, у зв'язку з появою нових напрямів досліджень, як синергетика), а також в ході парадигмальних змін соціальних систем термін “стабільність” поступово набуває іншого змісту. В сучасній науковій літературі “стабільність” означає динаміку змін та їхню неминучість, але за умов достатньо високої впорядкованості.

Мета статті:

- проаналізувати шляхи і напрямки забезпечення сталого розвитку регіональних інтеграційних процесів;
- визначення напрямків в досягненні регіональної стабільності;
- аналіз умов досягнення стабільності регіону.

Обговорення проблеми

Політологічний енциклопедичний словник визначає політичну стабільність як “стан політичної системи суспільства, систему зв'язків між різними політичними суб'єктами, для яких характерні певна стійкість, єдність і цілісність, здатність до ефективності й конструктивності” [1, 338]. Якостями політичної стабільності виступають ефективність влади та її послідовність, визначеність порядку і умов прийняття та реалізації рішень, легітимність системи та її здатність адекватно реагувати на зовнішні зміни і ступінь

застосування сили, насилля з боку репресивного апарату держави. Політична стабільність означає здатність до змін і в той же час процес формування і підтримки впевненості в оптимальності та ефективності існуючого політичного режиму, найбільш адекватного цінностям і традиціям того чи іншого суспільства. Вона знаходить прояв у відсутності конституційних криз, насилля і т. ін. Одним із стабілізуючих чинників є наявність соціальних каналів для запобігання протесту, легалізації конфлікту, своєчасної інституалізації соціально-економічних змін. Автори словника виділяють такі види політичної стабільності: внутрішньополітична, регіональна, міжнародно-політична, які забезпечуються у першу чергу через легітимацію влади, а також засобами насилля та примусу [1, 338]. Внутрішньополітична стабільність виступає як автономна та мобілізаційна. Перша забезпечується за допомогою легітимної політичної влади, друга існує за допомогою єднання суспільства проти ворога або системою примусу в умовах тоталітарного та авторитарного режимів. Таким чином, визначається, що автономна політична стабільність являє собою гармонію інтересів, у мобілізаційній враховується, насамперед, інтерес держави [1, 338].

У сучасних умовах відкритими суспільствами вироблений динамічний тип політичної стабільності, який забезпечується його здатністю до зовнішніх і внутрішніх трансформацій, органічного включення в демократичні процеси механізмів не лише відвернення конфліктів, а й їх використання для вдосконалення і стабілізації соціально-політичної системи [1, 338]. “Стабільність перехідного суспільства – це стабільність його змін. Збереження ж в перехідну епоху *status quo* свідчить про неблагополуччя” [2, 7]. Таким чином, простежуючи еволюцію терміну “стабільність”, слід дати йому сучасне формулювання: стабільність – це опис динамічного стану складної системи з певним внутрішнім ладом.

Для регіональної соціальної системи, що представляє собою комплекс об'єктивно-суб'єктивних взаємодій, що описують за допомогою стохастичних (імовірнісних) моделей, стабільність означає не *status quo*, а динаміку всіх життєво важливих для регіону процесів, в тому числі політичних. Українські регіони, що типологізовані за соціально-економічними та політико-ідеологічними критеріями, являють собою мозаїчну картину, що є підтвердженням тези про унікальність кожного з них. Хоча в українських регіонах співіснують елементи старої і нової моделей суспільного розвитку, все ж таки у більшості з них (особливо в регіонах-донорах) модернізаційні процеси набули необоротного характеру (у сферах власності, фінансів, послуг, соціальної стратифікації, політичного плюралізму та відкритості). Ефективність впливу регіональної влади на різні аспекти модернізаційного процесу залежить від розуміння його сутності, від розробки та реалізації політики, що заснована на цьому розумінні.

Забезпечення сталого розвитку регіональних інтеграційних процесів

Динаміка регіональних процесів повинна мати визначену спрямованість, яку не повинні викривляти екстремальні фактори – як внутрішні, так і зовнішні. Протидією цим факторам повинні виступати відносини з центром (тобто розділ повноважень), а також впливовість регіональної влади на угруповання, що не приймають прямої участі у політичному управлінні.

В рамках регіонального підходу стабільність означає:

– передбачуваність найбільш суттєвих, принципових параметрів і станів політичної та інших систем, напрямків їхньої еволюції;

– можливість раціонально й ефективно реагувати на зовнішні та внутрішні фактори, що справляють вплив на динаміку регіонального розвитку, особливо на небажані;

– інноваційний потенціал регіональних політичних еліт, що виражається в концептуальному підході до проблем, створенні нових технологій, умінні ризикувати, застосуванні нетрадиційних методів, постійному пошуку джерел фінансування регіональних програм, висуванні нових здібних кадрів, розв'язанні проблеми відкритості влади.

Але, слід відзначити, що на стабільність регіональних політичних систем також здійснюють вплив і дестабілізуючі фактори, серед яких слід виокремити наступні: по-перше, серйозні кризові явища, що іманентні трансформаційному періоду на регіональному рівні, які неминуче віддзеркалюються на становищі та тенденціях розвитку регіональних політичних систем; по-друге, дії або санкції, які порушують нормальне функціонування регіональної політичної системи – це стосується, головним чином, конфліктів між центром та регіональною владою; по-третє, своєрідні процеси ентропії, що відбуваються усередині регіональної системи та призводять до гальмування реформ: імітація регіональною політичною елітою реформаторської діяльності, гальмування динаміки певних напрямків регіонального розвитку, латентна кооперація з контрелітою, протиборство виконавчої та законодавчої гілок влади і т. ін.; по-четверте, прискорення, різноманітність, мінливість як неминучі супутники системи, що “вриваються” у простір ринку (особливо в умовах процесів глобалізації), створюють численні диспропорції, що здатні породжувати деструктивні процеси у регіоні та призвести до соціальної аномії, перерозподілу соціальних та політичних статусів груп та окремих індивідів, неадекватності політичної еліти процесам, що відбуваються у регіональному середовищі, руйнації традиційної аксіологічної моделі.

Умовами стабільності регіону, що знаходять свій прояв в ході реалізації політики, являються гнучкість та оперативність органів влади та політичного лідера в процесі прийняття рішень, що регулюють внутрішні соціальні процеси та відносини із зовнішнім середовищем. На стабільність регіону мають вплив як об'єктивні,

фундаментальні фактори, а саме: економічні, демографічні, географічні, історичні [2, 98], так і суб'єктивні: ідеологічні і ціннісні орієнтації, духовна культура, особистісні якості політичних лідерів і адміністраторів високого рангу, тобто осіб, що приймають рішення. Саме вони значною мірою визначають форми політичних регіональних інститутів, методи і способи їхнього функціонування.

Слід відзначити, що саме суб'єктивні фактори значною мірою можуть сприяти забезпеченню розвитку інтеграційних процесів, що знаходить свій прояв у здатності державної влади за допомогою матеріальних і політичних ресурсів контролювати та регулювати внутрішню соціально-політичну ситуацію, визначати курс по відношенню до центру та інших регіонів в умовах політичної трансформації українського суспільства. Оскільки той чи інший шлях розвитку регіону детермінується, як правило, політичними факторами, а останні залежать від економічних, соціальних, культурних і інших причин, то і теоретичні дискурси політичного розвитку повинні дати можливість аналізу політичної регіональної системи як цілісності, у контексті якої економічна, соціальна, культурна й інші сфери входять як взаємозалежні підсистеми чи субсистеми.

Тут слід зазначити, що основоположниками таких моделей є Д.Істон і Г.Алмонд, що розглядають політичну систему як одиницю політологічного аналізу. Так, наприклад, Д.Істон заснував свої концепції на аксіомах Т.Парсонса – збереження і виживання будь-якої системи забезпечують адаптація, інтеграція, досягнення мети і підтримування моделі. Політику варто розглядати в контексті з найголовнішими функціями системи: адаптацію забезпечує економічна підсистема, інтеграцію – правові інститути і звичаї, досягнення мети – державна підсистема, функцію підтримки моделі – система вірувань, звичаєве право, органи соціалізації і т.д. Будь-яку систему (у т.ч. політичну) характеризують такі властивості: а) система складається з підсистем, і сама є підсистемою ієрархічно вищої системи; б) усі частини системи складають єдине ціле; в) система має межі, що можуть розширюватися і звужуватися. Д.Істон виділяє дві основні функції політичної системи: 1) політична система має бути в змозі розподіляти цінності в суспільстві; 2) політична система повинна переконати своїх громадян прийняти цей розподіл як обов'язковий. Ці якості « дозволяють одразу відрізнити політичну систему від інших видів соціальних систем » [3, 113]. Політична система, за Д.Істоном, – це не конгломерат, а система структур – державної, економічної й іншої підсистем, що знаходяться на різних рівнях ієрархії.

Регіональна політична система має у своєму розпорядженні визначену сукупність правил гри, що реалізуються в процесі взаємодії і функціонування її інститутів, але ці правила і відносини формуються і діють у більш широкому формативному (що перебуває в стадії становлення) контексті підсистеми політичного. Те ж саме можна

Забезпечення сталого розвитку регіональних інтеграційних процесів

сказати про політичну поведінку, політичну культуру, політичну етику та інші складові елементи й атрибути підсистеми регіонально-політичного. Що стосується дальнього середовища, то це - суспільство, взяте в цілому, вплив на політичну систему якого здійснюється, багато в чому опосередковано, знову ж, у загальному контексті підсистеми політичного. При цьому важливо врахувати, що політична система, незважаючи на вплив середовища, має значну частку самостійності і, у свою чергу, здатна впливати на нього, консолідуючи людей, створюючи альянси, угруповання, конгломерати.

Розрізняються правила, покликані регулювати шляхи, способи і методи, за допомогою яких члени суспільства можуть впливати на регіональну політичну владу, і правила, що визначають способи її реалізації. Перші охоплюють відносини підпорядкування й участі, а другі – управління і регулювання. Тому природно, що важливою є структурно-функціональна складова світу політичного – політичні відносини. Політична система суспільства (макросистема) складається з політичних підсистем, (мікросистем) тобто середніх і малих систем, кожна з яких, є продуктом історичних умов і людської діяльності, що трансформує світ, соціум і своє «єго» у цій діяльності [4, 15]. Головною ознакою будь-яких еволюційних змін є утворення нових, більш досконалих форм системної організації, які характеризує, зокрема, відносна автономність як складних, високоорганізованих систем, так і їхніх підсистем. За даними природних наук, видова різноманітність як результат удосконалення біологічних систем відбувалося за рахунок вироблення автономно діючих підсистем. Іншими словами, висока ступінь автономності системи припускає не стільки незалежність її поведінки, скільки наявність внутрішньої впорядкованості та виконання – за принципами саморегуляції та самоорганізації – точно визначених функцій. Якщо припустити, що автономність припускає повну незалежність поведінки відповідних підсистем, результатом буде становище, в якому складаючи елементи відносяться друг до друга цілком «рівноправно», де між ними відсутні виражені зв'язки і вони максимально незалежні одне від одного, а будь-яку єдність і цілісність сукупностям елементів можуть додати лише зовнішні умови або дії, інакше кажучи, хаос.

Для високоорганізованих систем, якими є по суті регіональні системи, незалежність не важлива сама по собі – вона дозволяє складним системам реагувати на зовнішні дії надто різноманітно і гнучко. Вибір тієї або іншої реакції значною мірою визначається внутрішньою структурою і динамікою системи, її особливостями. Відповідно, в рамках регіонального підходу автономність означає розвиток організуючого початку в формуванні складних децентралізованих державних систем. При цьому необхідно розуміти, що оптимальне співвідношення загальноукраїнських і регіональних інтересів неможливо встановити раз і назавжди – баланс інтересів

слід підтримувати за допомогою постійного діалогу, в ході якого мають бути розв'язані протиріччя та вироблені оптимальні рішення. Саме такою автору бачиться природа діалектичного взаємозв'язку регіональних та загальнодержавних інтересів.

Політична система регіону, будучи підсистемою політичної системи суспільства, країни, має з нею загальні і специфічні особливості, що розвиваються в зв'язку зі становленням нової державності [5, 64]: автономність (стосовно макросистеми і її ланок); показовість (зразки більш досконалих політичних зв'язків); динамічність (прискореність і ефективність політичних процесів у регіонах, що викликані впливом більш зрілих зарубіжних демократій, політичних систем інших суспільств); унікальність (кожному регіону притаманний свій тип політичної системи, політичного режиму, демократії). Ефективність регіональної політичної системи дозволяє досягти більш високого рівня внутрішньої організації і саморегуляції, сприяючи забезпеченню сталого розвитку регіональних інтеграційних процесів. Поняття «регіональна організація» вказує на роль суб'єктивного фактора при врегулюванні всіх аспектів життєдіяльності складних територіальних утворень.

Всі регіональні політичні системи включають чотири групи виконавчих можливостей: 1) інтеграційну можливість, тобто формування національної єдності і раціональної бюрократії шляхом створення відповідних політичних інститутів; 2) інтернаціональну можливість, тобто здатність налагоджувати різного роду міжнародні контакти на рівні регіону; 3) можливість участі, тобто створення цивільної політичної культури і демократичної політичної структури; 4) розподільну можливість, тобто широке поширення стандартів добробуту й узгодження між політичною, економічною і соціальною структурами.

Регіональний політичний розвиток у такому розумінні на рівні регіону – це набуття політичною системою нових позитивних якостей і, відповідно, нових можливостей (чи удосконалення колишніх), що дозволяють їй ефективно адаптуватися в нових проблемних ситуаціях. Від оптимального функціонування регіональної політичної системи залежить прогресивний розвиток регіону, на який впливає інформаційно-комунікаційна революція і розвиток «інформаційної економіки»; глобалізація економіки і політики, економічних відносин і соціокультурних процесів, професіоналізація управлінської діяльності і сфери розвитку управління, що породжують безупинний розвиток і зміну форм економічної і політичної організації [6, 146]. Регіональний політичний розвиток – це зростання здатності політичної системи постійно й ефективно адаптуватися до нових зразків політичних цілей і ролей, створювати нові інститути й механізми регіонального розвитку, які забезпечують канали для досягнення діалогу між урядом і населенням регіону. Американський політолог Л.Пай у роботі Забезпечення сталого розвитку регіональних інтеграційних процесів

«Поняття політичного розвитку» виділив три критерії: регіональна структурна диференціація, «здатності» системи і тенденції до рівноправності. Тобто інститути регіонального розвитку це – нові інститути (або реформовані старі), що забезпечують канали для досягнення діалогу між урядом та населенням регіону.

Регіональна структурна диференціація інститутів політичної системи відбиває процес ускладнення соціальних відносин внаслідок реалізації закону зростаючого різноманіття діяльності людей і появу нових груп соціальних альянсів. Політична система на рівні регіону повинна швидко реагувати на появу нових вимог, а для цього політична система повинна бути ефективною, мобільною, їй потрібна сильна структурна диференціація і висока спеціалізація функцій політичних інститутів. Другим критерієм регіонального політичного розвитку виступає зростання здатності системи до інновацій, мобілізації і виживання. Здатність до інновацій – це здатність адаптуватися до нових проблем, гнучко реагувати на нові імпульси і непередбачені ситуації. Здатність до мобілізації – це здатність мобілізувати ресурси (людські і матеріальні) для вирішення задач, які стоять перед регіоном: перетворення сподівань у конкретні програми і політику; розробка і поширення проекту колективних дій; наявність політичних ідей, здатних залучити маси і настроїти їх на певні дії; нагромадження необхідних регіональних ресурсів (людських, економічних, інформаційних і ін.). Здатність до виживання характеризується тим, що розвинена політична система здатна забезпечити своє виживання, сприяючи поширенню лояльних для себе форм політичної поведінки за допомогою спеціалізованих структур політичної соціалізації (шкіл, університетів, політичних партій, армії, церкви), перетворенню навчально-освітньої діяльності у ключовий фактор політичного й економічного розвитку. Третій критерій політичного розвитку обумовлений тенденцією до рівноправності. Вона у свою чергу характеризується: по-перше, участю народу в політичній діяльності. Відбувається перехід, за термінологією Г. Алмонда, від культури підпорядкування, орієнтованої лише на виконання адміністративних обов'язків, до культури участі, орієнтованої на активну роль у політичній системі незалежно від позитивного чи негативного відношення до її окремих інститутів [7, 125]; по-друге, універсальним характером законів, що стають загальними, знеособленими концепціями, які застосовуються до всіх без розрізень і привілеїв; по-третє, «рекрутуванням» на регіональні політичні посади не спадкоємним шляхом і не в рамках класу, стану, касти і т.д., а відповідно до гідності претендентів, тобто на основі їхньої освіти, компетентності, здібностей [8, 12].

Висновки

Таким чином, для забезпечення умов сталого розвитку регіональних інтеграційних процесів слід формування регіональних

політичних систем спрямовувати на розвиток необхідних властивостей, а саме: 1) розвиток інтеграційної спрямованості, тобто формування національної єдності і раціональної бюрократії шляхом створення відповідних політичних інститутів як на рівні регіону, шляхом регіональної інституціоналізації, так і на рівні держави; 2) міжрегіональну інтеграційну можливість, тобто здатність налагоджувати різного роду контакти між регіонами; 3) можливість участі, тобто створення цивільної регіональної політичної культури і демократичної регіональної політичної структури; 4) розподільну можливість, тобто широке поширення стандартів добробуту й узгодження між політичною, економічною і соціальною структурами регіонів та держави. Самоорганізація - це процес, в ході якого створюється, відтворюється чи удосконалюється організація складової динамічної системи [9]. Саме до таких організмів складної динамічної системи відноситься регіональна ідентичність.

Перспективи подальших наукових досліджень:

- ✓ аналіз проблем регіональної ідентичності Запорізького регіону;
- ✓ вивчення політичної регіоналістики як нового наукового напрямку.

Джерела

1. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. – К.: Генеза, 1997. – 400 с.
2. Распопов Н.П. Социально-политическая стабильность региона – субъекта РФ // ПОЛИС. – 1999. – №3. – С.89-99.
3. Политология: Учеб. пособие для вузов / Сост. и ред. Н.Саонов. – Харьков: Фолио, 2001. – 831с.
4. Лейпхарт А. Демократия в многосоставных обществах. Сравнительное исследование. – М.: Аспект-Пресс, 1997. – 287 с.
5. Журавский В. Политический процесс в Украине. – К. 1995. С.96.
6. Меркель В., Круассан А. Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях (II) // Полис. – 2002. – №2. – С.20-30.
7. Кирдина С.Г. Политические институты регионального взаимодействия: пределы трансформации // Общественные науки и современность. – 1998. – №5. – С.41-50.
8. Сліпушко О. Політичний і фінансово-економічний словник. – К., 1999. – 390 с.
9. Воронкова В.Г. Синергетически-рефлексивная модель управления как единого социального организма // Збірник наукових праць «Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії». – Запоріжжя: ЗДІА, 2005. – Випуск №21. – 236 с. – С. 12-29.

Стаття надійшла 15.07.2005 р.